

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української й іноземної філології та журналістики
Кафедра німецької та романської філології

**Мовна репрезентація боротьби українців із російськими
окупантами**
(на матеріалі твору „Himmel über Charkiw” Сергія Жадана)

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 08-291М групи
Спеціальності 035. Філологія
Спеціалізації 035.043 германські мови
та літератури (переклад включно),
перша – німецька
Освітньо-професійної програми
«Філологія (германські мови та
літератури (переклад включно)) »

Плодієнко Валерія Андріївна

Керівник: канд. філол. наук, доцентка
Ковбасюк Лариса Анатоліївна

Рецензент: канд. філол. наук, доцент
кафедри іноземних мов Київського
національного лінгвістичного
університету Слаба Оксана
Володимирівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ВСТУП.....	3
I.Теоретичні засади дослідження військового щоденника.....	7
I.Теоретичні засади дослідження військового щоденника.....	7
1.1. Різниця визначень щоденник, хроніка, автобіографія.....	7
1.1. Різниця визначень щоденник, хроніка, автобіографія.....	7
1.2. Визначення поняття військовий щоденник.....	11
1.2. Визначення поняття військовий щоденник.....	11
II.Сергій Жадан та твір “Himmel über Charkiw”.....	16
II.Сергій Жадан та твір “Himmel über Charkiw”.....	16
2.1. Сергій Жадан, життя та творчість.....	16
2.1. Сергій Жадан, життя та творчість.....	16
2.2. Himmel über Charkiw, історія створення та відмінність від інших творів Жадана.....	20
2.2. Himmel über Charkiw, історія створення та відмінність від інших творів Жадана.....	20
2.3. Різниця медіумів оригіналу та перекладу.....	22
2.3. Різниця медіумів оригіналу та перекладу.....	22
III.Вербалізація боротьби з окупантами.....	26
III.Вербалізація боротьби з окупантами.....	26
3.1. Мовна репрезентація концепту війна.....	26
3.1. Мовна репрезентація концепту війна.....	26
3.2. Вербалізація картини світу національної війни з Росією на прикладі твору “Himmel über Charkiw”.....	29
3.2. Вербалізація картини світу національної війни з Росією на прикладі твору “Himmel über Charkiw”.....	29
ВИСНОВКИ.....	39
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ВСТУП

Кожна важлива подія в країні знаходить своє місце в репрезентації мовлення представників цієї країни та нації. На жаль, такою важливою подією для українців стала повномасштабна війна, яку Росія розпочала у 2022 році. Цей історичний період знайшов відображення в мові українців і їх творчості. Важливим є завдання задокументувати боротьбу вільного народу за свою незалежність. Результатом стали численні твори на тему війни, в яких можна відслідкувати зміну мовленнєвих звичок звичайних українців.

Одним з таких творів є "Himmel über Charkiw". Ця робота має на меті дослідити, як за допомогою мови автор обраного твору Сергій Жадан репрезентує боротьбу українського народу проти російської агресії.

Дослідження ґрунтується на теоретичних концепціях мовної репрезентації, включаючи визначення понять щоденника, хроніки та автобіографії, а також аналізує специфіку військових щоденників як особливого жанру. Для дослідження визначень щоденник, хроніка та автобіографія звертаємося до робіт відомих закордонних дослідників цієї теми, а саме Арно Дусіні, Екхарта Хеннінга та Пітера Бернера. Для кращого розуміння визначення "військовий щоденник" використовуємо дослідження Петри Ернст, Бернда Гуппауфа та австрійських дослідників військових щоденників Сіград Вістхалер та Бернхарда Мертельседера. Вербалізація картини світу російсько-української війни та мовна репрезентація концепту "війна" займають головне місце в дослідженні цієї роботи.

Актуальність теми полягає в тому, що дослідження мовної репрезентації війни та боротьби українського народу проти російських окупантів є не лише літературною, а й соціально-політичною

необхідністю в сучасних умовах. На тлі війни між Україною та Росією, яка суттєво впливає на всі сфери життя українського суспільства, важливо досліджувати, як ці події відображаються в культурі та мовленні народу, а також те, як їх передають іншим культурам, які далекі від української реальності, за допомогою перекладу.

Робота звертається до твору Сергія Жадана “Himmel über Charkiw”, який є актуальним прикладом мистецького висвітлення сучасних подій. Дослідження цього твору дозволяє поглибити розуміння того, як за допомогою літератури формується та відтворюється національна ідентичність цілої групи людей в умовах війни. Також робота має на меті проаналізувати, як мова використовується для опису подій національного масштабу та військових дій, що є важливим для документування та збереження пам'яті про ці події для наступних поколінь. Не менш важливою є оцінка впливу війни на сучасну українську лінгвістику та формування нових мовних одиниць для вираження військових концептів.

Крім того, **новизна роботи** полягає в розвитку наукових підходів у дослідженні військових щоденників як особливого жанру літератури, який фіксує важливі історичні та культурні реалії країни в стані війни. Це важливе дослідження, яке в україномовному просторі ще не надто досліджене.

Мета цієї роботи полягає в дослідженні мовної репрезентації боротьби українців проти російських окупантів у творі Сергія Жадана “Himmel über Charkiw”. Основними завданнями є аналіз мовної репрезентації подій війни, а також дослідження того, як в тексті відображено національну ідентичність, емоційні переживання та картина світу українців, що формуються під впливом війни.

Основними **завданнями** цієї кваліфікаційної роботи є:

- 1) Визначити теоретичні засади жанрів щоденника, хроніки та автобіографії та їхні ключові риси.

- 2) Дослідити специфіку військового щоденника як окремого жанру та його роль у відображенні подій війни.
- 3) Проаналізувати мовні засоби, якими у творі “Himmel über Charkiw” вербалізуються ключові концепти війни та боротьби українців проти загарбників.
- 4) Дослідити, як у тексті відображено національну ідентичність українців у контексті боротьби проти російської агресії.
- 5) Порівняти оригінальний текст твору та його переклад для виявлення відмінностей у мовній та стилістичній репрезентації.

Об'єкт дослідження – твір Сергія Жадана “Himmel über Charkiw” та його мовне і стилістичне відображення подій війни між Україною та Росією.

Предмет дослідження – мовні засоби та прийоми, за допомогою яких здійснюється репрезентація боротьби українців проти російських окупантів у творі, а також особливості вербалізації концептів війни, національної ідентичності та переживань у тексті.

Практична цінність роботи полягає в глибшому розумінню ролі мови у висвітленні конфліктів та національної ідентичності в сучасній українській літературі. Важливою частиною цієї роботи стало зрозуміти, які нові лексичні одиниці та мовні новоутворення з'явилися після початку повномасштабної війни як відповідь на агресію країни-загарбника. Загалом ця робота спрямована на розширення знань про роль мови у висвітленні суспільних та військових подій в літературі, а також на глибше розуміння того, як художній текст відображає історичні події та національну самосвідомість через призму вербалізації.

Апробація роботи. Результати дослідження апробовано за допомогою участі в науковій конференції “Іноземні мови у сучасному комунікативному просторі” на базі Херсонського національного технічного університету 4-5 квітня 2024 року. Основні тези виголошені

у науковій статті на тему “Щоденник як літературний твір”.

Структуру роботи складають вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел.

У першому розділі представлені основні теоретичні підгрунття, на яких в подальшому буде ґрунтуватися практична частина дослідження. Спершу буде досліджено визначення “щоденник”, його відмінність від інших автобіографічних творів та основні характеристики жанру. Також спробуємо визначити, чи можна називати обраний твір щоденником. У другому підрозділі визначення “щоденник” розглядається більш детально як піджанр “військовий” щоденник.

Другий розділ роботи розповідає про автора досліджуваного твору та його творчий доробок. Розглянемо коротку біографію Сергія Жадана, його відомі твори та їх тематику. Далі визначимо відмінність "Himmel über Charkiw" від інших творів автора, історію створення цієї книги. Останній підрозділ досліджує різницю медіумів перекладу та оригіналу твору.

Третя і остання частина роботи є практичним дослідженням. Спочатку спробуємо дослідити мовну репрезентацію концепту війна і її безпосереднє представлення у творі. В останньому підрозділі досліджуємо поняття вербалізації картини світу української нації та вплив великої війни на мову держави та її мешканців. У цьому підрозділі основна увага приділяється розумінню впливу подій на мову з погляду когнітивної лінгвістики. Мовну картину світу та концептологію вербалізації досліджуємо на засадах вітчизняних науковців, а саме Анатолія Приходько, Селіванової та інших. Крім того в цьому розділі представлені приклади перекладу мовної репрезентації концепту “війна” в обраному творі "Himmel über Charkiw" на німецьку мову.

У висновках наведені результати проведеного дослідження.

Список використаних джерел містить 42 найменувань наукової

та довідникової літератури і включає науковий доробок вітчизняних та іноземних дослідників.

I. Теоретичні засади дослідження військового щоденника

1.1. Різниця визначень щоденник, хроніка, автобіографія

Щоденник це не лише фрагменти життя конкретної особи, а й важливий літературний твір, який дає досліднику можливість краще зрозуміти повсякденне життя людей окремої місцевості в певний час і в певній культурі. Для багатьох щоденник надає змогу краще зрозуміти життя окремої персони. І хоча цей літературний твір здебільшого пов'язують з відомими постатями та їх життям, щоденник може бути також вікном у життя всіх людей певної країни чи культури. Щоденник першочергово існує як особистий документ, але в той же час може бути важливим аналізом соціокультурних аспектів певного періоду часу цілого суспільства.

За визначенням літературознавчої енциклопедії, щоденник — це нотатки певного автора про події з життя, що викликали в нього сильне враження, спонукали до їх фіксування, переважно датовані, викладені від першої особи у хронологічній послідовності. Щоденником називають мемуарно-біографічний, літературно-побутовий жанр, твори якого спрямовані на відображення побаченої, почутої, внутрішньо пережитої події, яка щойно сталася [6, с. 592-593].

Літературознавча енциклопедія також подає три різновиди щоденників, а саме документальний, також відомий як традиційний, літературний та белетризований, тобто вигаданий. Щоденник має реальний, есеїстичний та художній аспекти, що перетинаються у відкритій структурі цілісного твору, виповненого за допомогою роздумів автора про різні події, спогади, характеристики сучасників тощо і його оцінками зображуваних явищ [9, с. 69]. Щоденник

здебільшого пишеться для себе і не завжди розрахований на публічну публікацію, у ньому нотуються переважно події особистого життя, здебільшого у монологічній формі, хоча вона може бути й внутрішньо діалогічною, як от діалог з кимось, чи розмова з самим собою [6, с. 593].

Арно Дусіні вважає щоденник жанром автобіографічного дискурсу, опису власного життя. Автор розглядає своє життя через власний досвід. Дослідник протиставляє щоденник і його жанрову спорідненість "абсолютним" книгам, які пишуться людьми для інших людей і функціонують задля єдиної мети, а саме задля того, щоб стати закінченою історією, яку будуть читати, як от, наприклад, роман. Індивідуальні наративи, а саме щоденник, автобіографія тощо, протилежні цим "великим історіям" своєю відкритістю та суб'єктивністю; йдеться не про що інше, як про стосунки між певною особою та історією [19, с. 61]. У цих книгах, пояснює Дусіні, мова подається як індивідуальне в загальному, так само, як загальне може бути показане через призму індивідуального [19, с. 62].

Кожен літературний твір має свій власний темп розповіді та час історії, про яку він розповідає. Так у щоденнику час розповіді здебільшого це один день, який описується автором в кінці саме цього обраного дня. Проте, можливі виключення, коли щоденник написаний набагато пізніше за період основних подій. Такий щоденник здебільшого виступає вже як спогади про конкретні обставини, аніж послідовна хроніка подій. У цьому контексті основна увага приділяється думці автора щодо конкретних подій, які відбулися, а не самим подіям.

Літературознавчий словник "Metzler Lexikon der Literatur" визначає щоденник як форму самоаналізу або запису власного досвіду, пригод і думок, основною структурною одиницею якої є "день" [25, с. 750]. Пітер Бурнер описує щоденник як виклад подій, який зазвичай пишеться з дня на день, про те, що відбувалося протягом кожного окремого дня, і додає характеристики регулярності та визначеності

письма [17, с. 11]. Хеннінг визначає щоденник як переривчастий "запис [...] у серії окремих нових починань" [21, с. 29].

Крім того, час між подією та її описом короткий; як правило, він не перевищує одного дня. Як і у літературознавчому словнику, Бурнер також згадує день як структурний елемент, посилаючись на календарні дати як на організаційний принцип. Хеннінг лише згадує про "більш-менш суворий часовий ритм", який визначає послідовність записів.

Зміст щоденникових записів важко класифікувати. Точнішого визначення, на думку Бурнера, не існує - "щоденник передусім містить нотатки окремого автора про речі, які він спостерігав на власні очі протягом дня або які його глибоко хвилюють" [17, с. 11]. Бурнер наводить мотив "*Gedächtnisentlastung*", або "*розвантаження пам'яті*", яке ґрунтується на конкретних подіях і переслідує насамперед практичні цілі, а не естетичні наміри [17, с. 17]. Такі наративні щоденники з'являються внаслідок подій, які разючим чином переривають повсякденне життя письменника. Автор стає своєрідним літописцем, який хоче вихопити свої враження та думки про подію із забуття, записуючи їх для того, щоб не забути. Хеннінг припускає щось подібне, коли описує "щоденники-нотатки", які переважно слугують щоденною хронікою [21, с. 30].

Літературознавчий словник відрізняє щоденник від автобіографії. Різниця полягає у "відсутності ретроспективної загальної перспективи Я, що пише" у щоденнику [6, с. 750].

Це потребує додаткового роз'яснення, враховуючи, що щоденник також є аналізом минулих подій та вражень у тому сенсі, що цей жанр також розповідає про минуле. Однак ретроспективна природа щоденника відрізняється від автобіографії. Щоденник - це значною мірою несформоване теперішнє, тоді як автобіографія - це вже сформоване минуле [17, с. 13]. Хеннінг деталізує цей аспект: "Для перспективи автора щоденника дуже важливо, що він не може

передбачити майбутнє під час написання, тому пізніші щоденникові записи не обов'язково мають ґрунтуватися на попередніх" [21, с. 19]. Відправна точка для автора автобіографії інша. Він вже знає попередній кінець. З цього випливає, що щоденник є відкритою формою, тоді як автобіографія - закритою. Тому в щоденнику відсутня тимчасова повнота автобіографії. Тепер можна лише вказати на велику схожість обох жанрів: обидва засоби самопрезентації мають високий ступінь суб'єктивності [17, с. 13].

Це також приписують хроніці, збірці нотаток про курйози приватного та суспільного життя [17, с. 12]. Бурнер відрізняє її від щоденника, посилаючись на те, що вона присвячена певній події. У той час як щоденник регулярно доповнюється, хроніка містить лише ті записи, які якимось чином виділяються з буденності життя.

Такий поділ на перший погляд може здатися практичним, але він створює проблему, коли застосовується до, приміром, воєнного щоденника. Адже війна може розглядатися як "головна" подія. Таким чином, мета - підкреслити те, що є особливим у повсякденному, а не дивним, навіть якщо саме ця особливість є поштовхом для пам'яті. Війна може бути причиною, але вона стає повсякденним, "звичайним".

Ще одним критерієм визначення щоденників є цільова аудиторія: на перший погляд, відмінність між публічними та приватними щоденниками здається очевидною. Хеннінг, наприклад, вказує на те, що рішення автора видати книгу важливе навіть з точки зору джерелознавчої критики [21, с. 39]. Проте слід зазначити, що, як показують Бурнер [17, с. 25], а потім Дусіні [19, с. 70], це розмежування не може бути проведене на основі ні структури, ні змісту. Не можна знайти чітких відповідей і на питання про критерії, які дозволяють провести межу між "приватним" і "публічним" [17, с. 26]. Дусіні вважає, що категорія "приватного" зрештою непридатна для визначення жанру загалом [17, с. 70]. Водночас, непохитність, з якою підтримується цей

топос, вказує на позицію сприйняття, яку читач займає по відношенню до щоденника.

Як висновок з наведених нами визначень та напрацювань науковців у цій сфері, ми можемо підкреслити те, що щоденник відрізняється від інших автобіографічних праць насамперед своєю формою та структурною одиницею. Також щоденник не завжди пишеться заради публікації, в більшості випадків такий твір створюється автором виключно для себе і лише через якийсь час публікується, часто вже після смерті автора. Єдиним схожим елементом всіх автобіографічних творів є висока суб'єктивність написаного.

Багато читачів не приділяють достатньої уваги щоденнику як літературному жанру, проте саме за допомогою цього літературного різновиду з'явилася можливість з середини дізнатись не лише про життя видатних митців та відомих людей, а й про специфіку та особливості подій різних соціокультурних періодів, в які ці щоденники були створені.

1.2. Визначення поняття військовий щоденник

Війна, а точніше спогади про війну, та література, що виникла в цьому контексті, існували як до, так і під час та після Першої світової війни. Форми та функції такої літератури значно змінилися в ході Першої світової війни, але й образ війни для людей, які ніколи не переживали такі обставини, згодом також формувався воєнною літературою [22, с. 177].

Термін «воєнна література» спочатку відносився до канонізованих літературних творів, таких як роман Еріха Марії Ремарка «На Західному фронті без змін» (Im Westen nichts Neues), або до інших творів цього автора, в основі яких, найчастіше, події твору відбуваються під час однієї з двох світових війн, чи, менш поширено, в час між двома війнами.

Починаючи з 1980-х років, документальні та нехудожні тексти все частіше беруться до уваги в дослідженнях поряд з літературними творами. До них належать, наприклад, листи, щоденники чи автобіографії, а також інші медіа у письмовій формі, такі як календарі, газети, журнали чи будь-які збірники [20, с. 418].

Цей факт підкреслює популярність твору “Щоденник Анни Франк” - записів нідерландською мовою, які вела єврейська дівчинка під час нацистської окупації Нідерландів з 12 червня 1942 по 1 серпня 1944 року. Цей твір дав змогу звичайним людям побачити та відчувати повсякдення звичайної дівчинки, чиє дитинство та життя було зруйновано війною. Наразі це один з найвідоміших творів цього жанру і найголовніший щоденник для дослідження часів Другої світової війни.

Цей відносно великий корпус текстів, який підпадає під більш розширене нині літературознавче поняття воєнної літератури, характеризується передусім напругою між історією, як вона відбувалася насправді, та уявним світом літератури, яким його зображують автори того часу.

Центральними проблемами в дослідженні таких текстів є, насамперед, питання автентичності та репрезентації, а також суб'єкта досвіду та/або написання і мови, що використовується .

У статті на цю тему Бернд Хюппауф окреслює тенденції воєнної літератури на початку війни, під час і після неї [22, с. 177-191]: «література насамперед покликана задовольнити дві протилежні потреби: пам'ятати, з одного боку, і забути, з іншого». Воєнна література на початку війни передусім була покликана слугувати індивідуальній та колективній пам'яті, а отже, вимагала достовірної документації. Простий опис вважався чи вважається ознакою автентичності. Крім того, в літературі існував загальний запит на те, щоб зображати лише особистий досвід - автор, який описує битву, повинен бути ідентичним солдату, який пережив цю битву. Ця потреба в простоті опису призвела до

переоцінки жанрів листа, щоденника та військового звіту з їхньою простою мовою, без літературно-історичної значущості чи будь-яких претензій на достовірність.

Прикладом може слугувати те, що влітку 1914 року було розпочато незліченну кількість щоденників, які часто перепліталися з газетними вирізками, листівками, фотографіями чи іншими «знахідками» з об'єктивної реальності війни. Багато хто з дослідників та науковців того часу навіть закликав вести щоденник, щоб точно і правдиво задокументувати війну і таким чином зробити її доступною для своїх нащадків у незмінному вигляді. За словами Хюппауфа, прагнення до автентичного наративу, який би зафіксував те, що сталося, для нащадків, з плином часу було витіснено новим способом писати про війну. Сенс і значення війни дедалі більше втрачалися, а з ними і бажання «правильно», себто достовірно, її зафіксувати. Воєнна література тепер мала на меті вшанувати пам'ять про війну як «розрив у життєвому світі, ментальності чи інтелектуальній історії Європи» [22, с. 178]. Як наслідок, потреба забути ставала дедалі важливішою. Письмо стало актом зцілення, спробою стерти спогади та загоїти емоційні рани. Такий спосіб подолання війни породив певний топос, «який дозволяв травматичному досвіду війни продовжувати діяти, незважаючи на відстань часу і простору, і [...] незважаючи на його болючість, постійно спонукав до відтворення» [22, с. 178]. На мою думку, “відтворення” (*Wiederholung* в оригіналі) тут подається не як відтворення воєнного стану, тобто початку війни, а саме відтворення спогадів про війну в читачеві через записи автора. Ця тенденція була дуже помітною в повоєнній поезії.

Сам феномен воєнного щоденника досі не отримав достатньої уваги в дослідженнях, незважаючи на великий науковий потенціал, який він містить у собі. Воєнні щоденники можуть надати цінну інформацію про сприйняття автором війни або повсякденного життя, як солдата, так

і звичайного жителя. Для звичайних солдатів на фронті щоденники часто були єдиним способом зафіксувати свій досвід; написання прози було призначене для тих, хто, по-перше, пережив війну, а по-друге, мав письменницькі навички або підготовку, щоб написати роман або подібний твір.

Таким чином, цей тип самоспостереження дає уявлення про ймовірні почуття, спосіб мислення та поведінку або навіть конкретні події. У випадку щоденників, які розповідають виключно про конкретну війну, вони, загалом, починаються в один день і закінчуються в інший - чи то за власним бажанням, чи то через зовнішні впливи, такі як поранення або смерть. У більшості випадків (воєнні) щоденники викривлені багатьма різними впливами.

Ще однією проблемою є поширення воєнних щоденників. Тому аналіз щоденників - це насамперед методологічний виклик. У своїй статті Сіґрід Вісталер і Бернхард Мертельседер на прикладі двох щоденників, які велися під час Першої світової війни, показують, як можна вирішити ці методологічні проблеми. Вони структурують дослідження щоденників на такі проблемні сфери, як ситуація передачі, обсяг написаного, маніпулятивні фактори та мотивація до написання [24, с. 63-68].

Також варто зазначити цензузу, якій підлягає кожен літературний твір, включно зі щоденником. Не кожен видавничий будинок готовий видавати твори, в який описуються, чи зображаються такі моменти, як кров, фізичні та психологічні поранення, смерть тощо. Ця проблема з видавництвом військових щоденників набула свого епопею саме в 21 столітті. Саме тому більшість військових щоденників, які показують необроблену, графічну реальність війни, не видаються взагалі, або ж піддаються великим змінам та модифікаціям сказаного заради того, щоб не підпадати під цензуру. Ще складніше, якщо це переклад з однієї мови на іншу, оскільки цензура різниться в різних країнах.

Отже, найважливіше, що варто виділити, це те, що військова література, до якої входить військовий щоденник, це не лише твори, написані в прозовій формі. Це і замітки, календарні помітки, згадки та спогади про події, які відбулися під час військового часу. Тому, можна стверджувати, що навіть якщо “Небо над Харковом” не є щоденником як таким, ця книга є хронікою, яка допомагає краще зрозуміти час початку повномасштабної війни в великому місті, що розташоване за 30 кілометрів і яке з початку великої війни зазнає постійних нападів російської федерації.

II. Сергій Жадан та твір “Himmel über Charkiw”

2.1. Сергій Жадан, життя та творчість

Сергій Вікторович Жадан народився у місті Старобільськ Луганської області 23 серпня 1974 року. Навчався у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, на факультеті українсько-німецької філології. Закінчив там аспірантуру. З 2000-го року викладав на факультеті, проте в 2004 вирішив завершити викладацьку діяльність та почав писати. Автор носить звання почесного доктора філософії Українського вільного університету в Мюнхені, яке він отримав за розвиток української літератури [29]. Живе та працює у Харкові, до повномасштабного вторгнення гастролював по Європі зі своїм гуртом “Жадан та собаки”, більшість пісень якого спочатку були віршами автора.

З початку російської агресії, 2014 року, письменник показав свою чітку політичну позицію за суверенітет України. Був учасником Євромайдану у Харкові, займався волонтерською діяльністю. З першого ж дня повномасштабного вторгнення розширив свою волонтерську діяльність і постійно документував її у своєму блозі в соціальній мережі Facebook. Ці публікації пізніше стали підґрунтям для створення книги “Himmel über Charkiw”.

Також у 2022-ому році Сергія Жадана було висунуто на Нобелівську премію з літератури за ініціативою Комітету літературознавчих наук Польської академії наук. І хоч автор не отримав премії, сама номінація на цю престижну нагороду показує рівень обдарованості митця, який відомий не лише вітчизняному, але й іноземному читачу [30].

Крім освітніх, культурних та гуманітарних ініціатив автор також наполягає на культурному розвитку. Започаткував проєкт "Схід читає" щодо наповнення книгами українською мовою бібліотек Донецької та

Луганської області [38].

У березні 2024 року мобілізувався до лав бригади «Хартія» Національної гвардії України.

Жадан також є перекладачем з різних мов на українську. В його перекладацькому доробку переклади з німецької (Пауль Целан, Педро Ленц, Бертольд Брехт та інші), англійської (Чарльз Буковскі, Адам Менсбах), польської (Чеслав Мілош) та білоруської мов.

Крім того, власні твори Сергія Жадана перекладені на багато мов, зокрема німецьку, англійську, польську, сербську, хорватську, литовську, білоруську та вірменську [31]. Деякі твори автора вивчають в школах з предмету української літератури.

Жадан автор 13 поетичних збірок, зокрема відомих “Життя Марії: Книга віршів і перекладів” (2015), “Тамплієри” (2016) та “Псалом авіації” (2021).

Крім того автор написав 5 романів, серед яких “Депеш Мод” (2004), “Ворошиловград” (2010) та “Інтернат” (2017), історія якого безпосередньо відбувається під час російської агресії на Сході країни та показує, як вона вплинула на життя звичайних людей.

Вивчаючи твори Жадана, можна побачити певну специфіку, яка притаманна автору. Він пише відверто, сиро і майже неприємно. Тематика його творів охоплює широкий спектр соціальних, політичних та особистісних проблем. Його літературна творчість майоріє глибоким зануренням у реалії пострадянської України, дослідженням людських переживань у контексті війни, трансформацій суспільства, а також темами ідентичності, маргіналізації та пошуків свободи.

Жадан часто звертається до образів людей, які знаходяться на соціальних та економічних периферіях. Це безробітні, мандрівники, контрабандисти, звичайні робітники. Сам Жадан про своїх героїв каже: *«Сидіти вдома і писати про вигаданих героїв мене ніколи не приваблювало. Мені було цікаво писати з натури, з полів. У мене завжди*

було широке коло спілкування, ще з 1990-х років — і академічне коло, викладачі, студенти, професори, митці, а з іншого боку я завжди спілкувався з музикантами, з маргінальними типами, мені це завжди було цікаво. Це було природно і децю подібне коло спілкування у мене досі залишилось, мабуть тільки в сотні разів збільшилось» [37]. Він детально змальовує життя людей, які опинилися на задвірках суспільства, часто описуючи їх через призму болю, самотності, але також і солідарності. Так, наприклад, у творі “Ворошиловград” герой стикається з питанням своєї відповідальності за рідне місто і людей, що залишилися в ньому. Цей твір названий на честь рідного міста автора, тому можна простежити смуток письменника за безтурботними часами у місті дитинства.

Питання власної ідентичності та пошуку сенсу життя також є провідним у творах автора, особливо на початку його кар'єри. Роман “Депеш Мод” про молодих людей, які живуть у пострадянському просторі, намагаються знайти себе серед безладу 1990-х років. Це не лише історія про маленьке місто, а й дослідження екзистенційного вакууму, через який проходить покоління, що виросло в період змін, до якого належав і сам автор.

Любов у творах Жадана часто представлена як складна, суперечлива емоція. Вона не є романтичною ідеалізацією, а радше відображає глибокі людські переживання та вразливість. Водночас поряд з любов'ю йде самотність - часто в умовах війни чи соціальної ізоляції. Ці складні теми поет найчастіше піднімає в своїх поетичних збірках, в своїй поезії. Збірка “Тамплієри” про намагання знайти сенс у найтемніші часи.

Майже кожен твір автора відбувається у великому індустріальному місті, з його районами сірих багатоповерхівок, гуртожитків та “хрущовок”. Жадан часто звертається до образу міста як до важливого символу свого часу. Харків, Луганськ, інші індустріальні

міста східної України стають не лише місцем дії, але й повноцінними персонажами, які формують характер творів. «Ворошиловград» і «Месопотамія» - яскраві приклади творів, у яких місто є центральним елементом сюжету [15, с. 98-103]. Місто у цих творах місто зображене як жива істота, яка впливає на героїв і відображає дух часу та суспільні зміни.

Жадан не боїться піднімати політичні теми у своїй творчості. Письменник активно звертається до теми політичних перетворень та революційних настроїв, зокрема у контексті Майдану. Політика для нього - це не лише державні справи, але й те, як ці процеси розгортаються на рівні особистих життів і громад. У багатьох його текстах та віршах, зокрема в публіцистичних статтях і поезії після Майдану та початку війни на Донбасі, простежуються революційні мотиви та ідеї свободи, боротьби з несправедливістю.

Тема війни, на жаль, стала центральною в творчості Жадана. Він глибоко досліджує вплив збройного конфлікту на українське суспільство, зокрема на сході України, звідки він родом. Це особливо відчутно в його творах після початку війни на Донбасі у 2014 році. "Інтернат"- роман, в якому Жадан відображає війну на сході України через погляд звичайних людей, що змушені жити в умовах збройного конфлікту. Тема війни в творах автора тісно пов'язана з питаннями виживання, втрати і спустошення, але також і надії. У цьому творі екзистенціалістський мотив смерті посідає значне місце завдяки своїй універсальності, яку можна спостерігати [23, с. 128].

Щодо поетичного доробку автора, то за твердженням Р. Харчук лірика митця експресивна і здатна на великий спектр реакцій від читача – від співпереживання до гніву. Тексти автора часто мають велику кількість парадоксів і перебільшень [16, с. 210]. Це також стосується великої кількості лайок в творах автора. Використання ненормативної лексики обумовлене різними екстралінгвістичними факторами. Зокрема,

вживання жаргонізмів і сленгізмів як ненормативних лексичних одиниць є характерною ознакою поведінки молоді та постмодерного відображення світу, що є однією з основних тематик творів автора [3, с. 143].

Отже, можемо стверджувати, що Жадан є відвертим автором, який переживає всі потрясіння буденності життя разом з простим народом. Питання війни та виживання під час російської агресії нагально описані в його останніх роботах, що дає змогу не лише зрозуміти Сергія Жадана як автора, а й побачити повсякденне життя звичайних українців через призму його творів.

2.2. Himmel über Charkiw, історія створення та відмінність від інших творів Жадана

“Himmel über Charkiw” є унікальним твором Сергія Жадана, який значною мірою відрізняється від його попередніх робіт, зокрема у жанровому та тематичному контекстах. Написана від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну до червня 2022-го року, книга є свідченням трагічних подій, що відбуваються у Харкові з початку війни і водночас відображає глибокий гуманізм і особисті переживання автора щодо долі його міста та жителів. Книга є особливою у творчості автора за своєю формою та змістом. “Небо над Харковом” об'єднує дописи Сергія Жадана за місяці, що минули від початку війни. Вони документують його власну відданість та відданість багатьох інших волонтерів і є свідченням єдності та надії нашої нації [36].

Розглянемо декілька відмінностей обраного для роботи тексту від інших творів письменника. Оскільки важливо зрозуміти багатогранність митця в його творчому доробку.

По-перше, книга яріє документальністю та хронологічною структурою. Тим, що не притаманне автору в інших його творах. Кожен новий розділ твору хронологічно послідовний та базується на

попередньому. Також інші книги Жадана є автофікшеном. Цей термін був запропонований французьким письменником і літературознавцем Сержем Дубровським і позначає дуже різні змішані стани між «вигадкою» і «автобіографією», тобто є змішанням автобіографії та фантастики [27, с. 9]. Сам Дубровський називає такі характеристики автофікції: «Вигадка суто реальних подій і фактів.» [18, с. 128]. “Небо над Харковом” є автобіографічним твором, а не автофікцією, оскільки цей твір є прямим документальним відображенням реальних подій і особистих переживань автора в умовах війни. Книга складається з щоденникових записів, які Жадан писав у соціальних мережах у перші місяці російського вторгнення, зокрема про життя в Харкові під обстрілами. Ці записи відображають події в режимі реального часу, іноді в поєднанні з відео- та фотоматеріалами.

По-друге, в цьому творі як ніколи відчутна особистісна емпатія автора та глибока емоційність внутрішніх переживань письменника за рідне місто. Серед зруйнованих будинків, смертельної небезпеки та жаги до виживання, автор ділиться новинами зі свого міста та показує як місто продовжує жити незважаючи ні на що. На сайті видавництва книги зазначено, що *“Книга є хронікою подій, що відбуваються, свідченням людини, яка, пишучи її, потрапляє у нову реальність і протистоїть руйнуванню всього, що є. Це не самотній спостерігач, а активний громадянин суспільства, який дізнався, що означає бути сильними разом”* [41].

По-третє, стиль письма цієї книги значно відрізняється від інших робіт автора. Ця книга має значно менш художній і більш публіцистичний, прямолінійний стиль. В деяких розділах мова дуже проста та документальна. Тексти написані у лаконічній, навіть відстороненій манері, що підкреслює гостроту та реальність війни.

Крім того, варто зазначити, що відчувається мотив Жадана щодо створення цієї хроніки. А саме заклик до дії та підтримки військ

України. Він націлений не лише на українців, які слідували за ситуацією у Харкові завдяки постам автора, а й міжнародній спільноті, наголошуючи на потребі в підтримці України. Цей твір, на відміну від інших творів Жадана, що направлені на суто українського читача, має на меті інформувати світову спільноту про жахи війни та людські долі, які потерпають від російської агресії. Сам автор в інтерв'ю німецькому виданню SPIEGEL щодо цієї книги зазначив: *“Шановні європейці, не плачайте ілюзій: Це не локальний конфлікт, який закінчиться завтра. Це третя світова війна. І світ не має права її програти, якщо вважає себе цивілізованим і незалежним”* [40].

Звичайно цей твір можна і поєднати з іншими роботами Сергія Жадана, оскільки це не перша робота автора на тему війни. Роман “Інтернат” також розповідає про історію під час війни. Проте “Небо над Харковом” фокусується на війні саме в межах Харкова та області. Однією з причин чому це так можна вважати те, що події на початку війни відбувалися надзвичайно швидко і новини з інших міст було складно дізнатися відразу.

2.3. Різниця медіумів оригіналу та перекладу

Говорячи про різницю передачі інформації між оригіналом та перекладом книги “Himmel über Charکیw” варто зазначити різницю медіумів оригіналу і перекладу. Від лат. *medium* означає посередник, засіб передачі інформації [35]. Оригінал твору не є опублікованою книгою, це серія постів на Facebook-сторінці письменника Сергія Жадана, які він публікував з 24-го лютого по 24-те червня 2022 року. Ці пости пізніше стали популярними серед іноземних ЗМІ і були перекладені та опубліковані німецьким видавництвом Suhrkamp у перекладі з української Юрія Дуркота, Сабіни Штер та Клаудії Дате.

Жадан вже давно зареєстрований на Facebook, з 2011 року. Він ніжно називає цю соціальну мережу своїм «публічним щоденником»

[39]. Там же першими з'являються його нові вірші. Жадан цінує пряму і чесну реакцію своїх читачів і продовжує працювати над текстами після критики та вражень, які отримує завдяки підтримці в цій соціальній мережі. Однак 24 лютого рішуче змінює початкову ситуацію. Тепер це дійсно щоденник автора, де він чітко і без метафор описує повсякдення прифронтового міста.

Візуальний формат також майже відсутній у перекладі тексту. Дописи в соціальних мережах Жадана того періоду супроводжувалися візуальними елементами - фотографіями, короткими відео та гіперпосиланнями. Це додавало тексту додаткової емоційної насиченості. Особливо зображення з руйнуваннями міста у тексті перекладу привертають увагу іноземного читача до нагальної проблеми, а саме боротьби українців зі злом (рис.1). У німецькому перекладі текст поданий без таких візуальних доповнень, іноді використані світлини автора чи пейзажу Харкова, що змінює сприйняття твору, додаючи візуальний ефект сприйняття книги не лише як літературного твору, а й хроніки того часу. Проте варто зауважити, що у кінці книги, у розділі під назвою "Videos und Audiofiles" є гіперпосилання на всі відео та аудіоматеріали з оригінальних постів Жадана.

Рисунок 1. Зразок фотоматеріалу у перекладі твору [26, с. 54].

Різна і комунікативна мета оригіналу та перекладу. У соціальних мережах Жадан звертався насамперед до української аудиторії та тих, хто безпосередньо переживає війну або відчуває її вплив. Своїми постійними оновленнями блогу він неначе намагався заспокоїти

аудиторію. Тому текст створював емоційний та комунікативний ефект, об'єднуючи українське суспільство в цей важкий для нас час. Німецький переклад орієнтований на міжнародну аудиторію, яка може не мати такого емоційного зв'язку з подіями, як українці. Тут мета це не тільки висвітлити події війни, але й створити розуміння глибини трагедії і людських переживань. Тому текст у перекладі може мати навіть більш просвітницький характер для читачів, які не переживали ці події.

III. Вербалізація боротьби з окупантами

3.1. Мовна репрезентація концепту війна

Кожен історичний період, кожна історична епопея чи значуща подія так чи інакше фіксується, створюючи лексику, яка нагадує про перебіг подій, явища, видатних і засуджених особистостей та відображає формування концептуальної картини світу. Україна перебуває у стані війни, тому цілком виправдано, що в її суспільно-політичному дискурсі активізується мова військової тематики.

Поняття «війна» є універсальним і зустрічається в усіх культурах і мовах, оскільки війни супроводжували людство протягом усієї його історії. Разом з тим, цей термін є найбільш національно забарвленим, оскільки визначається військовим досвідом кожного окремого народу.

Всього три роки тому кровопролиття в Україні сприймалося неоднозначно, а в медіа війна розглядалася як якась суперечка, конфлікт інтересів і боротьба окремих територій за право на відокремлення. Сьогодні ми спостерігаємо одностайну оцінку подій, радикалізацію та поляризацію поглядів на ситуацію в країні, зміну системи цінностей, а це означає, що ніхто не заперечує те, що в Україні ведеться справжня війна.

Спочатку варто зрозуміти поняття “концепт”. Етимологічно слово походить від латинського *conceptus* і означає поняття. Цей термін семантично пов'язаний з *саріо*, *conсіріо* та *conсертіо*, тобто брати, отримувати чи вбирати в себе [4, с. 98].

Крім зазначених понять, які має в собі термін концепт, дослідниця Врублевська подає і інші значення, а саме:

- 1) представляти;
- 2) засвоювати, розуміти;
- 3) сформувувати, утворювати;
- 4) виникати;

5) з'єднання, сукупність [1, с. 213-214].

Звернемо увагу на останнє значення, а саме з'єднання та сукупність. За Гоббсом концепт «узагальнює ознаки речей, містить важливу й актуальну інформацію й використовується в розумовій діяльності» [13, с. 409]. Саме це визначення покладено в основу більшості праць на тему концептології, тому можна стверджувати, що концепт це не що інше, як узагальнена сукупність різних ознак, які є актуальними для певних речей.

У дослідницькій діяльності сформувалися три основні підходи до розуміння цього явища: лінгвістичний, когнітивний та культурологічний. Для нас важливим є лінгвістичний підхід, оскільки він постає як своєрідний конструкт, що репрезентує асоціативне поле певного імені, але не може ототожнюватися з ним [33, с. 450]. Представники лінгвокультурологічного підходу виходять з того, що терміни - це базові клітини ментального світу людини, які є частиною культури нації, до якої ця людина належить. Тому можна стверджувати, що деякі терміни, які є звичними для однієї нації, є абсолютно незрозумілими для іншої нації. У нашому випадку частина українського повсякдення, а саме війна, військові визначення та терміни, мають бути пояснені німецькому читачеві за допомогою перекладача та нотаток. Концепт характеризує носіїв етнічної культури і є безпосереднім результатом взаємодії між лексичним значенням слова і культурою, досвідом народу та суспільства.

Великий тлумачний словник української мови подає таке визначення поняття війна – це організована збройна боротьба між державами, соціальними класами та іншими групами, політика засобами збройного насильства [28]. Не дивно, що війна завжди викликає негативні емоції, оскільки асоціюється з людськими втратами та руйнуваннями. Тому лексичні одиниці, які відображають цей концепт, зазвичай мають негативне емоційне забарвлення.

В аналізованому творі події розгортаються безпосередньо від початку війни і Жадан протягом всього твору називає війну війною, а не використовує непрямі синоніми, якими послуговувались від початку російської агресії на Донбасі. Серед таких номінацій відомими є *Konflikt* (конфлікт), *Aggression* (агресія), *Russische Okkupation* (російська окупація), *Konfrontation* (протистояння), *Anti-Terror-Operation* (АТО), *Russische Invasion* (російське вторгнення) та інші лексеми, які використовувались замість того, щоб називати слова своїми іменами.

Мовна вербалізація концепту війна також здійснюється через різноманітні тематичні групи лексем, а саме:

1) Позначення військової техніки та зброї:

Panzer (танки) [26, с. 28], *Raketen* (ракету) [26, с. 241], артилерія, *Gewehre* (гвинтівки) [26, с. 204], *Granate* (гранати) [26, с. 121], *Drohnen* (дрони) [26, с. 204], та інші.

2) Військові звання та посади:

Offizier (офіцер) [26, с. 253], *Soldaten* (військовики) [26, с. 46], *Kämpfer* (бійці) [26, с. 102], *Volontäre* (волонтери) [26, с. 25], *Rettungssanitäter* (парамедики), *General* (генерал) [26, с. 76] та інші.

3) Тактика бойових дій та операцій:

Verteidigung (наступ, оборона) [26, с. 104], *Festung* (фортеця) [26, с. 166], *Angriff* (атака) [26, с. 255], *Kampf* (бій) [26, с. 140], *Militäroperation* (операція), *Raketentbeschuss* (ракетний обстріл) [26, с. 90].

4) Військова амуніція:

Kugelsichere Westen (бронежилет) [26, с. 204], *Funkgeräte* (рації) [26, с. 184], *Ferngläser* (біноклі) [26, с. 204], *Taktische Handschuhe* (тактичні рукавички) [26, с. 204], *Helme* (шолом) [26, с. 204], *Militärkleidung* (військова форма) [26, с. 204], *Wärmebildkameras* (тепловізор) [26, с. 204] тощо.

Також важливо виокремити лексеми на позначення власних назв, які зустрічаються у творі:

1) **Назви населених пунктів.** В обраному для аналізу творі зазначені такі міста: *Харків (Charkiw)* [26, с. 53], *Буча (Butscha)* [26, с. 117], *Донецьк (Donezk)* [26, с. 178], *Старобільськ (Starobilsk)* [26, с. 31], *Маріуполь (Mariupol)* [26, с. 113]), *Київ (Kiew)* [26, с. 181].

2) **Назви військових формувань:**

Ukrainische Streitkräfte (ЗСУ) [26, с. 123], *Territorialverteidigung (загін територіальної оборони)* [26, с. 64], *Brigade (бригада)*, *Rotte (рота)*, *Abteilung (загін)*, *Ukrainische Streitkräfte (українська армія)* [26, с. 122] та інші.

3) **Позивні бійців, медиків, імена волонтерів тощо.**

Більш докладніше розглянемо вербалізацію концепта війна в українському культурному просторі на прикладі перекладу твору “Himmel über Charkiw” в наступному розділі.

3.2. Вербалізація картини світу національної війни з Росією на прикладі твору “Himmel über Charkiw”

Вербалізація картини світу це процес використання мовних засобів для пояснення або вираження сприйняття людиною навколишньої дійсності. Це складний когнітивний і комунікативний акт, який включає культурні, соціальні та мовні норми, а також особистий досвід кожної окремої людини.

Світогляд складається із системи уявлень про об’єктивну реальність, які кожна людина формує під впливом свого досвіду, сприйняття, навчання, культурного середовища та мови. У різних культурах ці ідеї можуть мати різні тлумачення та значення. Вербалізація дає змогу трансформувати ці ідеї у форму, яка може бути використана для спілкування, у мовну структуру, яка передає зміст і

структуру світу, те, як людина цей світ бачить і відчуває.

Картина світу є одним із основних компонентів узагальнення знань людини про світ, що забезпечує її життєдіяльність і спілкування [7, с. 72]. Мова в такому випадку розглядається як особливий код, який не лише створений для передачі інформації, а й для того, щоб викликати емоції та почуття.

Анатолій Приходько вважає, що мовна картина світу це не що інше як структура, що схожа на мозаїку, де всі мовні одиниці взаємно пов'язані і взаємодіють із зовнішнім і внутрішнім середовищем мови через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, стилістичних особливостей, а також навколишнього та внутрішнього світу людини [11, с. 66-72].

Дослідники підкреслюють той факт, що мова відображає світ опосередковано, через власну структуру мови, яка є особливою для кожної культури.

Когнітивна лінгвістика та картина світу тісно пов'язані, оскільки когнітивна лінгвістика вивчає те, як мова відображає та впливає на людське мислення, сприйняття та структуру реальності. Світогляд у когнітивній лінгвістиці - це сукупність когнітивних моделей і концептів, за допомогою яких людина розуміє й інтерпретує світ, а мова є основним інструментом для вираження цих ідей.

Мова, якою говорять в країні, є надзвичайно складною картиною світу, оскільки вона не лише відображає світ у національній свідомості, а й створює його саме в своїй системі. Лінгвоментальність - це концепт, що стосується зв'язку між мовою та мисленням, особливо того, як мова відображає розумову діяльність особистості та структури людської свідомості [14, с. 113]. Цей термін поєднує в собі два важливі елементи:

- 1) лінгвістику: тобто дослідження мови;
- 2) ментальність, яка включає в себе світогляд, психічні та когнітивні процеси.

Лінгвістика зосереджується на тому, як структура мови, граматичні категорії, словниковий запас і семантичні зв'язки впливають на те, як люди думають, сприймають і розуміють реальність навколо них. Національна специфіка кожної лінгвоментальності зумовлена тим, що кожна країна відображає та сприймає своє середовище на основі «системи координат», яка базується на її національній культурі [14, с. 113]. Ці координати є досить складними і поєднують в собі національний фольклор, художню літературу, засоби ЗМІ та інші чинники. В такому випадку можемо говорити про так званій “код культури”. Шелестюк описує “код культури” як своєрідну сітку, яку та чи інша культура накидає на світ і таким чином намагається його категоризувати, структурувати чи оцінити [11, с. 71].

Важливо розуміти, що кожна нація має унікальний код культури, крім того він також властивий для кожної людини. Код культури завжди культурно і мовленнєво пов'язаний.

Саме тому так важливо зрозуміти мовну картину світу після початку російсько-української війни саме українців. Оскільки мова не лише відображає дійсність, а й активно формує уявлення людей про події, особистості та навколишній світ. Після початку війни на сході України у 2014 році та повномасштабного вторгнення у 2022 році мова українців значно змінилася, адже мова - це ключовий інструмент у боротьбі за ідентичність, свободу та суверенітет.

Картину світу також можна сприймати як ментальність народу. У когнітивній лінгвокультурології менталітет – це сукупність типових проявів особливого (свідомого та несвідомого) усвідомлення зовнішнього та внутрішнього світу в категоріях рідної мови, інтелектуального, духовного, вольового показника окремої мовно-культурної спільноти [10, с. 15]. Це окремий вияв національного характеру. Саме через мову виявляються особливості мислення, цінності та уявлення про дійсність, притаманні лише конкретній групі людей.

Безперервний розвиток суспільства, зміни в різних сферах людської діяльності, нові історичні умови існування і суспільні відносини сприяють появі нових слів і значень, які відображають нові факти життя цілого суспільства. Розвиток української мови має значну кількість новотворень, які з'явилися протягом останнього десятиліття. Це зумовлено не лише внутрішньомовними змінами, а й позамовними чинниками, одним з яких є агресія зі сторони Російської Федерації та війна, яка триває вже 10 років. Ці зміни передбачають виникнення нових реалій існування та необхідність їх ідентифікувати та називати [5, с. 23].

Можна стверджувати, що чим важливіша епоха для суспільства, тим більше мовних новоутворень буде створено. Це забезпечує вимоги і суспільства, і мови, яка змінюється і розвивається [8, с. 11]. Хоча варто зазначити, що, на думку українського мовознавця Олександра Пономарева, неологізми виникають не лише в такі важливі періоди мовотворення, а й протягом всієї історії мови.

За Олександром Стишевим неологізмами є "слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті. Новизну цих номінацій усвідомлюють мовці" [13, с. 46].

Мова стала найвищою формою патріотизму після початку повномасштабної російсько-української війни, що безпосередньо відображає як національну ідентичність, так і опір агресору. Українська мова стала символом боротьби за незалежність та суверенітет, важливим засобом самоідентифікації та протистояння російській культурній та інформаційній експансії та пропаганді. Після лютого 2022 року багато українців почали сприймати рідну мову не лише як засіб комунікації, а й

акт громадянської позиції та любові до Батьківщини.

Виділимо декілька прикладів таких новоутворень в українській мові після початку повномасштабного вторгнення, які кожен українець тепер використовує на постійній основі у своєму мовленні. Для кращого розуміння, поділимо ці приклади на категорії. Крім того наведемо приклади основних груп цих словосполучень, які можна зустріти у німецькому перекладі обраного для аналізу твору “Himmel über Charkiw”.

1. Слова на позначення загарбників, тобто росіян:

Серед поширених неологізмів на позначення росіян відомими в українській мові є композити *Raschisten* (рашисти), *Katsapen* (кацапи), *Moskals* (москалі), лексеми *Putleriten* (путлерівці), *Invasoren* (окупанти), словосполучення *Kanonenfutter* (“гарматне м'ясо”) та інші. Також відомим позначенням є *Orks* (орки), запозичене з творів Дж. Р. Р. Толкієна “Гобітт”.

Аналізуючи обраний твір ми виділили такі приклади позначення росіян в українському мовленні та німецькому перекладі:

- “...*niemals wird die Ukraine Sklavin faschistischer Henker sein. Und raschistischer auch nicht.” [26, с. 189];
“ніколи не буде Вкраїна рабою фашистських катів. І рашистських теж.” [34, допис від 8 травня 2022 року].*
- “*Tod den russischen Invasoren.” [26, с. 9];
“Смерть російським окупантам.” [34, допис від 27 лютого 2022 року].*
- “*Die Russen sind keine Armee, sie sind eine Horde.” [26, с. 12];
“Росіяни - це не армія, це орда.” [34, допис від 28 лютого 2022 року].*
- “*Die Russen sind keine Armee, sie sind Verbrecher.” [26, с. 13];
“Росіяни - це не армія, це злочинці.” [34, допис від 1 березня 2022 року].*

- “*Man sieht darin nur das sinnlose, uferlose und grenzenlose Böse.*” [26, с. 192];
“*Простежується безтямне, безбереге, безмежне зло.*” [34, допис від 10 травня 2022 року].
- “*Die Russen sind Barbaren.*” [26, с. 17];
“*Росіяни - варвари.*” [34, допис від 2 березня 2022 року].
- “*Gleich darauf fing der Feind an, auf die Stadt zu feuern.*” [26, с. 7];
“*...вороги почали валити по місту.*” [34, допис від 26 лютого 2022 року].

2. Військова термінологія:

Кожен українець тепер обізнаний у військовій лексиці на позначення зброї. Це, наприклад, турецькі ударні оперативно-тактичні безпілотники *Bayraktar TB2* (*Байрактар*); *FGM-148 Javelin* (протитанковий ракетний комплекс *Джавелін*); повсякденними в українському мовленні також стали терміни: *Maschinengewehr* (*кулемет*), *Rauchgranate* (*димова граната*), *Panzerabwehrhandwaffe* (*ручний гранатомет*), *Flugabwehrpanzer* (*зенітна установка*), *Panzermörser* (*самохідний міномет*), *Panzerwagen* (*броневий автомобіль*), *Schützenpanzer* (*БМП*), *unbemanntes Luftfahrzeug* (*безпілотні авіаційні комплекси*) та інші [2, с. 12].

Крім того новоутворення просліджуються і у військовій тактиці:

- *an vorderster Front* - *на нулі/ на передку* (на передовій, на лінії розмежування);
- *Schornobaiwka* - *чорнобайвка/чорнобайти* (знищувати ворога) [42];
- *Raketeneinschlag* - *приліт* (влучення ракети чи її уламку в якісь об'єкти) [32];
- *Explosion* - *бавовна* (вибух на Росії);
- *Artillerie* - *арта* (артилерія).

У творі “*Himmel über Charkiw*” ця категорія вербалізації представлена таким чином:

- “*da fährt eine »Nona«, klar eine Trophäe,*” [26, с. 190];
“*десь вулицею їде "нона" - видно, що трофейна*” [34, допис від 10 травня 2022 року].

Зрозуміло, що німецькомовному читачеві складно зрозуміти, що таке “нона”. Тому важливим є коментар у нотатках до твору. Тут автори перекладу у примітках наводять таке пояснення: “*Sowjetische Selbstfahrlafette*” [26, с. 297].

- “*...er habe nur am Checkpoint gestanden.*” [26, с. 190];
“*говорить, що просто стояв на блокпосту.*” [34, допис від 10 травня 2022 року].
- “*Unsere Einheit ist nun an die Frontlinie vorgerückt...*” [26, с. 190];
“*Наш підрозділ зайшов на першу лінію*” [34, допис від 10 травня 2022 року].
- “*Es fehlt einfach jede Logik, ein Museum zu bombardieren.*” [26, с. 192];
“*Оскільки жодної логіки в бомбардуванні музею просто немає.*” [34, допис від 10 травня 2022 року].
- “*Die Fotos vom Spielplatz in Nord-Saltiwka, die jetzt im Netz sind, zeigen diesen Angriff.*” [26, с. 7];
“*Фотки з дитячого майданчика на північній Салтівці, які зараз є в неті - саме з того наступу.*” [34, допис від 26 лютого 2022 року].
- “*Trotz des Beschusses ist es uns damals sogar gelungen, ein Interview aufzunehmen.*” [26, с. 211];
“*Ми поміж обстрілами навіть устигли записати якесь інтерв'ю.*” [34, допис від 19 травня 2022 року].
- “*Unsere Soldaten hatten bereits die ersten russischen Kolonnen in Brand gesetzt.*” [26, с. 211];
“*Наші військові вже встигли спалити перші російські колони.*” [34, допис від 19 травня 2022 року].
- “*Der Offizier war erschöpft, sagte, er hätte zwei Tage nicht*

geschlafen,” [26, с. 253];

“Офіцер був утомлений, сказав що дві доби не спав” [34, допис від 13 червня 2022 року].

- “*Der riesige Raum lag voller Munitionsreste - alles Interessante war schon weg...*” [26, с. 253];
“Величезне приміщення було завалене рештками амуніції – все найцікавіше вже розібрали” [34, допис від 13 червня 2022 року].
- “*Manche sind aus dem Lazarett zurück bei ihrer Einheit.*” [26, с. 129];
“Є ті, хто вийшов із госпіталю й повернувся у стрій.” [34, допис від 7 квітня 2022 року].
- “*Beschuss, Evakuierungen, getötete Freunde, befreite Dörfer.*” [26, с. 172];
“обстріли, евакуації, загиблі друзі, звільнені населені пункти.” [34, допис від 1 травня 2022 року].
- “*du besuchst jemanden, dort sind auch Volontäre und Soldaten, und im Flur liegen neben den Straßenschuhen abgelegte kugelsichere Westen.*” [26, с. 172];
“приходиш у гості, де є волонтери та бійці, і в передпокої, поруч із скинутим взуттям, обов'язково лежать скинуті броніки.” [34, допис від 1 травня 2022 року].
- “*einen ganzen Berg nützlicher Dinge für die Einheit: 2 Wärmebildkameras, ein digitales Nachtsichtgerät, 2 digitale Tag-Nacht-Zielfernrohre, 2 Schalldämpfer, ballistische Schutzbrillen, Munitionsrucksäcke, Patronentaschen, Einsatzwesten. Plus Schlafsäcke, Isomatten, Konserven für die Soldaten.*” [26, с. 155];
“цілу гору корисних речей на підрозділ: 2 тепловізори, цифровий бінокль нічного бачення, 2 цифрові приціли день-ніч, 2 глушники, балістичні окуляри, рюкзаки для РПГ, підсумки, розгрузки. Ну і плюс спальники, каремати, консерви для бійців.” [34, допис від 21 квітня 2022 року].

- *“Sascha und Artem haben eine große Kiste Medikamente mitgebracht und übergeben. Den Scharfschützen einer Einheit haben wir ein Zielfernrohr mit Stativ übergeben.”* [26, с. 155].

“Саша з Артемом привезли і передали велику коробку ліків. Передали снайперам на один із підрозділів трубу з триногою.” [34, допис від 21 квітня 2022 року].

3. **Заклики до донатів** також утворюють окрему категорію прикладів вербалізації боротьби українців в обраному творі та німецькому перекладі:

- *“...jede einzelne Kopeke arbeitet heute für den Sieg.”* [26, с. 166];

“кожна копійка працює нині на перемогу.” [34, допис від 24 квітня 2022 року].

- *“Charkiwer, gebt acht. Wenn ihr könnt, helft denjenigen, die Hilfe brauchen. Nahrung, Medikamente, Transportmöglichkeiten. Wir halten stand.”* [26, с. 13];

“Харків'яни, будьте обережні. Якщо є можливість - допомагайте тим, хто потребує допомоги. Їжа, ліки, транспорт. Тримаймось.” [34, допис від 1 березня 2022 року].

- *“...haben zwei Autos mit Lebensmitteln für die Dorfbewohner mitgebracht und unsere Freunde im zerbombten Skoworoda-Museum besucht.”* [26, с. 192].

“привезли дві автівки з харчами для мешканців села, провідати наших друзів у розбомбленому музеї Сковороди.” [34, допис від 10 травня 2022 року].

4. Також окремою групою для прикладу вербалізації війни у творі є слова **Жадана для підтримки настрою українців та підбадьорення їх духу**, попри складні й трагічні обставини:

- *“Man kann sich nicht vorstellen, wo hier das russische Kriegsschiff fahren”* [26, с. 68];

“Непонятно, де тут буде плавати російський воєнний корабль))”

[34, допис від 16 березня 2022 року].

- “*Wir haben Liebe und unsere ukrainischen Streitkräfte. Das genügt, um zu glauben und sich nicht zu fürchten.*” [26, с. 155];
“*У нас є наша любов і наші ЗСУ. Цього достатньо, аби вірити і не боятись.*” [34, допис від 21 квітня 2022 року].
- “*Allen einen ruhigen Abend, Freunde. Morgen sind wir unserem Sieg wieder einen Tag näher)*” [26, с. 172];
“*Всім тихого вечора, друзі. Завтра прокинемось ще на один день ближче до нашої перемоги)*” [34, допис від 1 травня 2022 року].
- “*Liebe Brüder und Schwestern, allen einen stillen, ruhigen Abend. Auf dass über unseren Städten unsere Flaggen wehen. Morgen früh sind wir unserem Sieg wieder einen Tag näher)*” [26, с. 129];
“*Дорогі брати і сестри, всім тихого спокійного вечора. Хай над нашими містами майорять наші прапори. Завтра прокинемось ще на один день ближче до нашої перемоги)*” [34, допис від 7 квітня 2022 року].
- “*Abgesehen von ein paar Wolken, ist der Himmel klar und blau. Über der Stadt wehen unsere Flaggen.*” [26, с. 190];
“*Небо поза хмарами чисте й блакитне. Над містом майорять наші прапори.*” [34, допис від 10 травня 2022 року].
- “*Und uns allen eine friedliche Ukraine.*” [26, с. 189];
“*І мирної нам усім України.*” [34, допис від 8 травня 2022 року].
- “*Ruhm der Ukraine*” [26, с. 170].
“*Слава Україні*” [34, допис від 26 квітня 2022 року].

5. **На позначення українських військових найуживанішими стали:**

Freiwilligen (добровольці) [26, с. 43], *Kosaken* (козаки) та інші [7, с. 75].

Ще важливими словосполученнями, які часто зустрічається у мові українців після початку повномасштабної війни є конструкції зі словом

“мир” (*Frieden*) [26, с. 72]: *мирне небо (friedlicher Himmel)*, *мирний час (Friedenszeit)* [26, с. 208], *мирне життя (friedliches Leben)* [26, с. 105], *довгоочікуваний мир (lang erwarteter Frieden)* [7, с. 73].

Як бачимо, вербалізацію картини світу національної війни з Росією можна побачити крізь різні групи слів на позначення сьогодення українців під час повномасштабного вторгнення.

З огляду на проведені дослідження можна вважати, що концепт війна є лексично розвиненим в українському просторі зараз, належить до провідних і має високий ступінь актуалізації та різноманітну систему позначень, багато з яких можна було простежити в обраному для аналізу творі. Також можна стверджувати, що вербалізація україномовного концепту “війна” добре піддається перекладу на німецьку мову. Незважаючи на жахливі обставини, вербалізація картини світу війни з Росією в українській лінгвістиці є досить розгалуженою та добре оснащеною і є не лише націленою на українського читача, а й представлена в перекладі твору для німецької аудиторії.

ВИСНОВКИ

За допомогою цієї роботи було проведено дослідження мовної репрезентації боротьби українців з російськими загарбниками. Були виявлені основні групи мовних одиниць, які переважали в мові українців

від початку повномасштабного вторгнення. Також було досліджено їх представлення в творі Сергія Жадана "Himmel über Charkiw" та передачу цих лексем на німецьку мову в перекладі. Крім того, було досліджено мовну репрезентацію концепту війна загалом за допомогою досліджень вітчизняних та іноземних науковців.

Дослідження мовної репрезентації боротьби українців проти російських окупантів у творі Сергія Жадана "Himmel über Charkiw" дозволило виявити важливі особливості мовного осмислення сучасних подій війни в Україні. Проаналізовані теоретичні аспекти жанрів щоденника, хроніки та автобіографії показали, що військовий щоденник як жанр не лише документує події, але й є інструментом передачі особистих переживань, національної ідентичності та колективної пам'яті про війну для подальших поколінь. Ми визначили основні характеристики жанрів щоденник, хроніка та автобіографія і визначили, чи є обраний твір щоденником. Також ми звузили теоретичне дослідження до визначення "військовий щоденник", що дало змогу краще зрозуміти жанрову приналежність вибраного для аналізу твору.

Жадан майстерно використовує мовні засоби для вербалізації концептів війни, боротьби та української національної ідентичності. Його мова є багатогранною: від емоційної напруги до глибокої рефлексії над війною і людськими втратами. У творі війна постає не лише як політичне чи військове явище, а й як глибоко особиста трагедія кожного українця. І основним завданням було зрозуміти, чи змогли перекладачі передати мовленнєву картину світу сучасних українців для іноземного читача без схожої життєвої історії. Завдяки специфічним мовним конструкціям автор зумів передати індивідуальний і колективний досвід боротьби, зберігаючи автентичність сприйняття української національної ідентичності. Ці конструкції були представлені в практичній частині роботи.

Порівняння оригінального тексту та його перекладу дозволило

виявити, що певні мовні та культурні особливості можуть змінюватися при адаптації тексту до іншого культурного контексту. Проте, загальна ідея твору, зокрема його антивоєнний посил і відображення героїчної боротьби українського народу, залишились зрозумілими незалежно від мови.

Таким чином, робота підтверджує важливу роль мови як інструменту осмислення національних трагедій і боротьби. Через вербалізацію картини світу сучасного українця та мовленнєву репрезентацію боротьби цілої нації можна відслідкувати зміни не лише в мові, а й в культурі народу. Твір “Himmel über Charkiw” є не лише літературним свідченням національної війни, але і важливим елементом культурної пам’яті та засобом формування національної ідентичності через літературне слово.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Врублевська Т. В. Поняття «концепт» у лінгвокогнітивних дослідженнях : етимологія, основні підходи до визначення. Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Філологія

- (мовознавство). 2014, вип. 19. С. 213–217.
2. Гриценко, С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року: DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.02>. 2022. С. 9-13.
  3. Єльнікова Н.І. Особливості вживання ненормативної лексики у творах Сергія Жадана. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 142-144.
  4. Загнітко А.О. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. С. 388.
  5. Клименко Н. Новотворення чи мавпування? Урок української. 2004, № 10. С. 23–25.
  6. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007, Т. 2 : М – Я. С. 1232.
  7. Маслова Ю. П. Вербалізація концептів війна, мир, жінка, чоловік у газетному дискурсі України у воєнний період. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2023, Вип. 17(85). С. 71–77.
  8. Муромцева О.Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на поч. XX ст.. Харків : Вища школа, 1985. С.73.
  9. Плодієнко В.А., Ковбасюк Л.А.. Щоденник як літературний твір. Іноземні мови у сучасному комунікативному просторі: збірник наукових праць за матеріалами XV Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. Херсон, Хмельницький: Херсонський національний технічний університет, 2024. С. 68–71.
  10. Попова Т. О. Психосемантика універсальних етнічних концептів в мовній картині світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Київ. 2004. С. 19.

11. Приходько А. М. Дискурсологія концепту та концептологія дискурсу. Вісник Харківського національного університету ім. В.М. Каразіна. 2007, № 782. С. 66 - 72.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. С. 712.
13. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). (2-ге вид.), Київ: Пугач, 2005, С. 388.
14. Тимофієва К., Нагорна Ю.. Вербалізація мовної картини світу у сучасній лінгвістичній інтерпретації. С.112-115.
15. Фоменко В. Г. Місто-фантом у романі Сергія Жадана “Ворошиловград”. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки). Частина II. 2011, № 3 (214). С. 98-103.
16. Харчук, Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період. (2-ге вид.). Київ: ВЦ «Академія». С. 247.
17. Boerner, Peter. Tagebuch. Stuttgart: Metzler, 1969. 91 S.
18. Doubrovsky, Serge. „Nah am Text“. Kultur & Gespenster: Autofiktion 7 (2008). 123-133 S.
19. Dusini, Arno. Tagebuch. Möglichkeiten einer Gattung. Paderborn / München: Fink, 2005. 273 S.
20. Ernst, Petra. Galizien im Ersten Weltkrieg im Spiegel deutschsprachig-jüdischer Literatur und Publizistik. Geschichte und Erzählung. In: Kriegserfahrungen an der Ostfront des Ersten Weltkriegs im Vergleich. Hrsg. v. Wolfram Dornik, Bernhard Bachinger. 418 S.
21. Henning, Eckart. Selbstzeugnisse – Quellenwert und Quellenkritik. In: Selbstzeugnisse. Quellenwert und Quellenkritik. Berlin: BibSpider, 2012. 121 S.
22. Hüppauf, Bernd. Kriegsliteratur. In: Enzyklopädie Erster Weltkrieg. 2. durchg. Aufl. Hrsg. v. Gerhard Hirschfeld, Gerd Krumeich, Irina Renz.

- Paderborn: Schöningh 2004. 177-191 S.
23. Iryna Shevchenko. Facing Mortality: Exploring Existentialist Motif of Death in the Selected Novels by McCarthy, Zhadan, and Müller. *Respectus Philologicus*, no. 46 (51). 118–130 p.
  24. Mertelseder, Bernhard; Sigrid Wisthaler. Soldat und Offizier in ihren Erinnerungen. Methodische Überlegungen zu österreichischen Kriegstagebüchern. In: *Ein Krieg & zwei Schützengräben. Österreich & Italien und der Erste Weltkrieg in den Dolomiten 1915-1918*. Hrsg. v. Brigitte Mazohl-Wallnig, Hermann J. W. Kuprian, Gunda Barth-Scalami. Bozen: Athesia, 2005. 63-85 S.
  25. Metzler Lexikon Literatur. 3., neu bearb. Aufl. Hrsg. von Dieter Burdorf, Christoph Fasbender und Burkhard Moenninghoff. Stuttgart, Weimar: Metzler, 2007. 845 S.
  26. Serhij Zhadan. Himmel über Charkiw. Nachrichten vom Überleben im Krieg. Übersetzt von S. Stöhr, J. Durkot, C. Dathe. Berlin: Suhrkamp, 2022. 239 S.
  27. Wagner-Egelhaaf, Martina. Einleitung: Was ist Auto(r)fiktion?. In: *Auto(r)fiktion. Literarische Verfahren der Selbstkonstruktion*. Aisthesis, Bielefeld. 2013. 7–22 S.

Електронні ресурси:

28. Великий тлумачний онлайн словник сучасної мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/socialwork/%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0> (дата звернення: 16.10.2024)
29. Горлач П. Суспільне Культура. Сергій Жадан — доктор філософії Українського вільного університету в Мюнхені. 2024. URL: <https://suspilne.media/culture/782189-sergij-zadan-doktor-filosofii-ukrainskogo-vilnogo-universitetu-u-munheni/> (дата звернення: 17.10.2024)

30. Детектор медіа. У Польщі Сергія Жадана висунули на Нобелівську премію. 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220316194701/https://detector.media/community/article/197470/2022-03-13-u-polshchi-sergiya-zhadana-vysunuly-na-nobelivsku-premiyu/> (дата звернення: 17.10.2024)
31. Качковська Я. Suspilne Media: Сергій Жадан. 2024. URL: <https://suspilne.media/culture/819139-use-so-treba-znati-pro-sergia-zadana-pered-tim-ak-citati-jogo-teksti/> (дата звернення: 02.10.2024)
32. Левкова А.. The Ukrainians: Слова України. 2023 URL: <https://theukrainians.org/slova-vijny/> (дата звернення: 02.10.2024)
33. Мельник С. М., Назаренко О. М., Сікорська В. Ю. Мовна репрезентація концепту «війна» в сучасному українському медіадискурсі. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-283-8-20> (дата звернення: 16.10.2024)
34. Офіційна сторінка Сергія Жадана. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/serhiy.zhadan> (дата звернення: 16.10.2024)
35. Latin Dictionary. URL: <http://www.latin-dictionary.net/definition/26644/medium-medi-i> (дата звернення: 02.10.2024)
36. Literaturhaus München: Himmel über Charkiw. URL: <https://www.literaturhaus-muenchen.de/veranstaltung/himmel-ueber-charkiw/> (дата звернення: 02.10.2024)
37. Osvita: Сергій Жадан. URL: <https://osvita.ua/school/biography/91948/> (дата звернення: 02.10.2024)
38. PEN: Сергій Жадан. URL: <https://pen.org.ua/members/zhadan-sergij> (дата звернення: 02.10.2024)
39. Schmid Ulrich. NZZ: Serhij Zhadan: Himmel über Charkiw.

URL:<https://www.nzz.ch/international/serhij-zhadan-himmel-ueber-charkiw-ist-eine-chronik-des-krieges-ld.1705538> (дата звернення: 02.10.2024)

40. Spiegel: Liebe Europäer, machen Sie sich keine Illusionen. 2022.

URL:<https://www.spiegel.de/kultur/literatur/krieg-in-der-ukraine-liebe-europaeer-machen-sie-sich-keine-illusionen-a-62d574fb-97f9-48b4-8d2d-ab763731e476> (дата звернення: 02.10.2024)

41. Suhrkamp: Himmel über Charkiw.

URL:<https://www.suhrkamp.de/buch/serhij-zhadan-himmel-ueber-charkiw-t-9783518431252> (дата звернення: 02.10.2024)

42. Urban Dictionary: Chornobaivka.

URL:<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Chornobaivka> (дата звернення: 02.10.2024)